

*Prof. dr hab. Mieczysław Plopa
Wydział Psychologii
Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie*

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Wolskiej
pt „Osobowość a postawy wobec osób z zaburzeniami psychicznymi”, z upr.
Hab. Bogdana Pietrulewicza, prof. UKW**

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska poświęcona została przedstawieniu problematyki badawczej i teoretycznej dotyczącej uwarunkowań postaw społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami (konkretniej, osób z zaburzeniami psychicznymi). Zakres czynników mających związek z postawami osób wobec „inności” różnego rodzaju jest zapewne szeroki, o czym przekonuje chociażby analiza wydarzeń mających miejsce w naszym kraju w ostatnich latach. (postawy wobec niepełnosprawnych, emigrantów, różnorodności religijnej LGBT itp.)

Zatem podjęcie głębszych badań psychologicznych nad zagadnieniem postaw ludzkich wobec określonych zjawisk społecznych jest obecnie bardzo ważne w kontekście nie zawsze odpowiedzialnej polityki odpowiedzialnych i wpływowych struktur czy osób zmierzających do polaryzacji społeczeństwa. Głos psychologów jest zbyt mało słyszalny w tym aspekcie, a szkoda biorąc pod uwagę fakt, że psychologia dysponuje dobrą wiedzą dotyczącą manipulacji społecznej, reguł wpływu społecznego, kształtowania postaw wobec różnych aspektów rzeczywistości. Wiedza ta jest wykorzystywana w polityce, biznesie, często dla celów komercyjnych, rzadko w odpowiedzialnej polityce edukacyjnej społeczeństwa, w kształtowaniu postaw wobec różnych zjawisk, grup społecznych, w tym ludzi chorych – polityce opartej na rzetelnej wiedzy a nie utrwalaniu stereotypów czy generowaniu emocji.

Zatem należy docenić zamiar badawczy Autorki, mającej na celu dostarczenie określonej wiedzy naukowej na temat postaw wobec osób z zaburzeniami psychicznymi oraz ich wybranych korelatów.

Szkoda, że Autorka nie operacjonalizuje dokładniej w stosowanych narzędziach badawczych pojęcia „osoba zaburzona psychicznie” – gdyż nie jest ono jednoznacznie rozumiane w szerszym odbiorze społecznym. O zasadności tej uwagi świadczy fakt

niejednoznacznych wyników badań polskich, które są przytaczane w pracy. Postawy przeciętnego Polaka są często „urabiane” przez media, polityków, którzy wskazują niekompetentnie na zagrożenie ze strony osób z zaburzeniami psychicznymi na nasze codzienne bezpieczeństwo (przykłady zabójstw np. prezydenta Adamowicza, gwałtów itp.). Kontakt z osobą zaburzoną psychicznie może budzić strach, niechęć, konieczność izolacji tych ludzi, którzy przecież częściej cierpią, głębiej przeżywają rzeczywistość, a zdecydowana większość z nich nie stanowi żadnego zagrożenia dla innych. Autorka zdaje sobie sprawę z tej niejasności terminologicznej w odbiorze społecznym, pisząc o tym w dyskusji, ale trzeba było pomyśleć o tym po badaniach pilotażowych. W moim odczuciu, ten fakt mógł mieć istotne znaczenie w odpowiedziach respondentów.

Jak już wspomniałem (co słusznie zauważa Autorka pracy) zakres czynników wpływających na nasze postawy wobec różnych kwestii jest obszerny, bo przecież źródła postaw mają wielorakie uwarunkowania. Żaden badacz nie jest w stanie dokonać ich analizy w kilku projektach badawczych, tym bardziej, że replikacje badań pokazują ich źródło podmiotowe, kulturowe relacyjne, historyczne itp. Stąd w swojej dysertacji doktorskiej stosuje ograniczony model badawczy, który można zaakceptować z racji merytorycznych, chociaż z pewnymi zastrzeżeniami.

Jeszcze raz chcę podkreślić, że nowatorstwo problematyki podejmowanej w Polsce jest niepodważalne, rozszerzanie naszej wiedzy na rzecz budowania i wcielania w życie systemowej koncepcji środowiskowej w opiece i leczeniu ludzi chorych na różnorodne przecież zaburzenia psychiczne jest niezwykle wartościowe.

Zatem bardzo pozytywnie oceniam zamiar badawczy, ideę badań jak i wskazywany kierunek dalszych analiz.

Zasadniczą wartością dysertacji (w moim skromnym odczuciu) jest przedstawiona praca nad wprowadzonym do badań nowym na gruncie polskim narzędziem badawczym badającym postawy wobec integracji osób z zaburzeniami psychicznymi. Przedstawione analizy mogą być w dużej mierze wykorzystane jako badania w zakresie trafności narzędzia jak i jego normalizacji – w efekcie końcowym przygotowania i opublikowania w formie monografii kompletnego, wartościowego narzędzia badawczego i jego wdrożenia do praktyki psychologicznej. Wykonanie tego zadania byłoby bardzo użyteczne z perspektywy polskich „zaniedbań” w sprawie integracji osób chorych z codziennym środowiskiem życia rodzinnego, społecznego, zawodowego.

Dysertacja posiada prawidłową strukturę. Składa się ze streszczenia w języku polskim i angielskim, wstępu, rozdziałów teoretycznych (rozdziały I - III), metodologii badań własnych (rozdział IV), prezentacji wyników (rozdział V), dyskusji, bibliografii i aneksu.

Trzy pierwsze rozdziały obejmują zagadnienia związane z tematem pracy.

W rozdziale pierwszym – „*Status teoretyczny zagadnienia osobowość*”- Doktorantka przedstawiła znaną wiedzę dotyczącą osobowości i jej pomiaru, głębiej przedstawia Pięcioczynnikową teorię osobowości, wskazując zasadnie na jej wartość i częstość wykorzystywania w pracach badawczych na całym świecie, co daje możliwość porównywania wyników badań w kontekście międzykulturowym.

Rozdział drugi zatytułowany „*Status teoretyczny i empiryczny zagadnienia postawa*” Doktorantka poświęca rozumieniu pojęcia postawy, ich źródeł, moderatów i mediatorów, a co najważniejsze i konieczne przeglądowi badań nad postawami społeczeństwa wobec osób z zaburzeniami psychicznymi i niepełnosprawnością fizyczną. W tym miejscu też opisuje współczesne rozumienie zaburzeń psychicznych według klasyfikacji DSM-V, ICD-10 i społecznym modelu niepełnosprawności ICF. Przedstawienie tej wiedzy ma charakter bardziej porządkujący niż nowatorski.

Zasadne są treści zawarte w rozdziale 3, gdzie przedstawiono w sposób spójny i zasadny koncepcję psychiatrii środowiskowej. Jest to o tyle ważne, że prezentowany projekt badawczy wpisuje się w nurt badań, mających nie tylko uzasadniać, ale pomagać w rzetelnym, naukowym przeprowadzaniu tego procesu w warunkach także polskich. A to wymaga wiedzy dotyczącej modelowych, szerokich strategii zmiany świadomości społecznej odnoszącej się do podmiotowego traktowania osób z problemami zdrowotnymi, w tym problemami psychicznymi. Treści zawarte w tym rozdziale uważam za najbardziej wartościowe – z prezentowanych w części teoretycznej.

Podsumowując - w części teoretycznej dysertacji Doktorantka zamieściła zagadnienia, związane z przedmiotem rozprawy i zasadnie je uporządkowała. Dyskusję wzbudza dobór treści, mógł on być bardziej dostosowany do podejmowanego problemu, a mniejszym stopniu skoncentrowany na zagadnieniach definicyjnych powszechnie znanych w psychologii. Z analizy przedstawianych treści nie „wyłania się”

w sposób przejrzysty model badań – jest on dosyć arbitralnie zarysowany w części II pracy.

W rozdziale czwartym – „Podstawy metodologiczne badań” Doktorantka właściwie ustaliła problem badawczy i zoperacjonalizowała, wybrane do badań własnych, zmienne (niezależną – osobowość, zależną – postawy wobec osób z zaburzeniami psychicznymi. W modelu badań zawarto moderatory: przebyte konsultacje psychologiczne/psychiatryczne przez osobę badaną lub zaistnienie tego czynnika w rodzinie. Do modelu badawczego włączono też zmienne różnicujące (płeć, wiek, wykształcenie, dietność, stan cywilny. Dyskusyjne (słabo uzasadnione) wydaje się potraktowanie doświadczeń psychologiczno/psychiatrycznych jako moderatorów postaw wobec chorych. Te zmienne mogą mieć efekt bezpośredni a nie tylko moderacyjny. Zaprezentowany model badań generalnie poznawczo jest ciekawy, niemniej niezbyt spójny. Wydaje się, że Doktorantka, za istotę problemu uznała związek cech osobowości (według określonej koncepcji teoretycznej) z siłą i kierunkiem postaw wobec osób potocznie rozumianych jako chore psychicznie.

Zgodnie z przyjętym modelem zaproponowała pięć pytań badawczych, do których sformułowała szczegółowe hipotezy. Zostały one odpowiednio uzasadnione, co świadczy o wiedzy w obszarze związanym z podjętą problematyką.

Trafnie dobrał narzędzia do pomiaru wybranych zmiennych psychologicznych. Były to:

1. Kwestionariusz Postaw (CAMI) Community Attitudes Toward the Mentally autorstwa Dear i Taylor w polskiej adaptacji Autorki i współpracowników;
2. Skalę dystansu społecznego – autorską wersję skali Bogardusa;
3. Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae;
4. Kwestionariusz osobowy.

Na uwagę zasługuje uwzględnienie w badaniach znaczącej grupy osób różniących się w kategoriach demograficzno-społecznych (612 osób).

Sposób prezentowania wyników został starannie przeprowadzony. Do ich analizy Doktorantka wykorzystwała, odpowiednio dobrane, metody statystycznego opracowania danych (test Scheffego, test Kruskala-Wallisa, analizę korelacji r-Pearsona, analizę wariancji, regresji). Na uznanie zasługuje staranne opracowanie wyników badań własnych oraz ich dokładna statystyczna interpretacja. Zostały one uporządkowane tematycznie i przedstawione w jednym obszernym rozdziale. Kolejno

została zaprezentowana analiza wynikająca z reinterpretacji postawionych hipotez szczegółowych. Doktorantka weryfikuje w ten sposób przyjęty model teoretyczny. Dysertacja została napisana starannie. Jej część graficzna (tabele, rysunki) jest czytelna i odpowiednio uporządkowana. Obszerna bibliografia zawiera dobrze dobrane pozycje polskie i obcojęzyczne. Na końcu pracy, w aneksie, zamieszczono metody wykorzystane do badań. Poza tym formalna strona pracy nie budzi innych zastrzeżeń.

Ostatecznie stwierdzam, że dysertacja spełnia podstawowe wymogi formalne i merytoryczne, a wspomniane uwagi zasadniczo nie obniżają jej wartości. Opisane i zweryfikowane empirycznie ważne i wciąż otwarte zagadnienie, znaczenia cech osobowości moderowanych przez czynnik doświadczenia kontaktu z problemem psychologicznym/psychiatrycznym – bezpośrednio bądź pośrednio zostało oryginalnie rozwiązane. Uzyskane rezultaty mają charakter eksploracyjny, stąd też mogą być podstawą do opracowywania i wdrażania dalszych projektów badawczych .

Podkreślić należy kompetencje naukowe Doktorantki. Wykazała się dobrą znajomością wiedzy w danym obszarze, przemyślaną koncepcją badań, umiejętnością posługiwania się warsztatem naukowym, dojrzałością oraz kreatywnością.

Podsumowanie.

Podsumowując analizę przygotowanej przez mgr Aleksandrę Wolską rozprawy pt. „*Osobowość a postawy wobec osób z zaburzeniem psychicznym*” stwierdzam, że w opracowaniu tym:

- (1) przedstawiono w sposób dostateczny aktualną wiedzę na temat podmiotowych, społecznych, kulturowych, relacyjnych uwarunkowań postaw osób dorosłych wobec osób z zaburzeniem psychicznym;
- (2) w sposób nie budzący większych zastrzeżeń zarysowano kontekst teoretyczny i znaczenie aplikacyjne własnych badań;
- (3) zgromadzono i poddano analizie dosyć obszerne dane empiryczne na temat osobowościowych, demograficzno-społecznych korelatów i predyktorów pożądanых postaw wobec osób z zaburzeniami psychicznymi (w kontekście propagowania środowiskowego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu jak i leczeniu tychże osób);
- (4) zaadaptowano wartościowe narzędzie badawcze służące do dalszych badań naukowych jak i monitorowania wiedzy o postawach wobec osób chorych, polityki integracyjnej tak potrzebnej w naszym kraju;

(5) Narzędzie (wraz z materiałem badawczym zaprezentowanym w pracy) powinno zostać opublikowane w formie podręcznika – jako spełniające wszelkie wymagane kryteria psychometryczne i niezwykle użyteczne w obiektywnych badaniach ewaluacji stosunku społeczeństwa (różnych struktur) do adekwatnego wspierania w rozwoju osób pokrzywdzonych przez los.

(6) Przedstawiony i weryfikowany empirycznie model badawczy nie cechuje się właściwą spójnością teoretyczną, niemniej dokonane analizy wskazują na szereg interesujących poznawczo wniosków, mogą być wykorzystane jako przesłanki do dalszej dyskusji nad naszymi jako ludzi uwarunkowaniami postaw wobec szerokokorozumianej „inności”, nadawaniu jej prawdziwie ludzkiego wymiaru: akceptacji jako osób, jako podmiotów, z którymi musimy się uczyć współegzystować, a nie ich wykluczać, stygmatyzować.

(7) Praca ma walor wykraczający poza paradygmat psychologii – pośrednio wskazuje na konieczność „podmiotowego uczenia się innych” a ta teza dotyczy każdego z nas.

Konkluzja

Oświadczam, że oceniana dysertacja spełnia warunki wynikające z Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym określone w artykule 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. z 2003r. nr 65, poz.595 z późn. zm.) .

Na tej podstawie zwracam się do Rady Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy z wnioskiem o dopuszczenie mgr Aleksandry Wolskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, dnia 26 sierpnia 2019 r

Prof. Mieczysław Płopa

